

KEMALİZMİN GELECEĞİ ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Hamit Emrah Beriş

Türkiye’de ‘90’lı yıllarda Kemalizme karşı ciddi bir entelektüel muhalefet yükseldi. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra dünya genelinde beliren özgürlükçü iklim, otoritarizmin her türlü veçhesinin sorgulanmasını beraberinde getirmişti. Bu süreçte Türkiye’nin payına düşen de Tek Parti yıllarından itibaren resmî ideoloji olarak beliren Kemalizmle hesaplaşma oldu. Bunun yanında 12 Eylül darbesinin tüm ideolojiler üzerindeki sarsıcı etkisi, farklı kesimlerin anti Kemalist bir zeminde uzlaşmasında kolaylaştırıcı oldu. Zira 12 Eylül’den sonra hayata geçirilen baskılar Kemalizm kullanılarak haklılaştırılmaya çalışılmıştır. Darbeciler ne sağda ne de solda olduklarının altını çizmeye özen gösteriyordu. Bu konumlanma, muhalefetin önemli bir kesimini bir bütün halinde karşılarına almaları sonucunu doğurdu. 27 Mayıs darbecilerinin fazlasıyla mazhar oldukları entelektüel ve akademik destek 12 Eylül cuntasına gelmedi. Darbenin etkisinin hafiflemesi ve yeniden demokrasiye geçiş sürecinin ardından da muhalefet kendini farklı mecralarda göstermeye başladı.

1980’lerin ikinci yarısından itibaren İslamcılardan sosyalistlere liberallerden bazı milliyetçi gruplara dek uzanan geniş bir yelpazede başlayan muhalefet 28 Şubat Süreciyle birlikte yeni bir aşamaya girdi. Refah Partisinin (RP) siyasal arenadaki yükselişine ordunun cevabı durumunda olan 28 Şubat aslında Kemalist bir refleksti. Bu süreç, amacına uygun şekilde siyasal iktidarı işbaşından uzaklaştırdı, ama Kemalizme karşı muhalefeti de keskinleştirdi. Daha sonraları “Post-Kemalizm” şeklinde nitelenen bu eleştirel tavır, Türkiye’nin demokratikleşmesi için geçmişle kapsamlı bir muhasebeye girilmesine odaklanıyordu.

Bu yaklaşım, entelektüel çevrelerde ciddi bir destek de buldu. Üstelik 28 Şubat süreci, mevcut resmî ideolojiyle Türkiye'nin demokrasiye dair kronik sorunlarının çözülemeyeceğini tam tersine daha kronik bir hâl kazanacağını da gösterdi. Bu durum, Kemalizmin ortaya çıkışından itibaren değişmeyen doğasıyla yakından ilgilidir.

Kemalizm, en baştan itibaren seçkin ve modernleştirici bir ideoloji olarak konumlandı. Şerif Mardin'in Edward Shills'ten mülhem şekilde ünlü merkez-çevre dikotomisini Türk siyasetine uyguladığı analiz çerçevesi Kemalizmin toplumla ilişkisini anlamlandırmak için hâlâ oldukça işlevsel. Seçkinler eliyle sürdürülecek bir modernleşme ideolojisine dayanan Kemalist ideolojinin başlıca taşıyıcıları sivil ve askeri bürokrasi oldu. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de 18. yüzyıldan itibaren süregelen modernleşme projesi en keskin virajını Kemalist uğrakta döndü. Tek Parti yıllarından itibaren toplumu dönüştürmek için izlenen yol dönemin şartlarından dolayı ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı. Daha doğrusu muhalefet çabalarının girişimden öteye geçmesine izin verilmedi. Uzun yıllar süren Tek Parti dönemi, Kemalizmin özellikle asker ve sivil bürokraside kurumsallaşmasını ve toplumsal dönüşüm projesinin bu kesimler eliyle yürütülmesini sağladı. 1950'de başlayan demokratik hayat, 1960 darbesinden sonra Kemalizmin iktidarı yeniden kendi eline almasını beraberinde getirdi. 1970'ler boyunca Kemalizm hem sola hem de milliyetçi kesime belirli ölçülerde nüfuz etti. 1961 Anayasasının oluşturduğu vesayet kurumları ve düzenlemeleri Kemalizmin sistem içindeki yerinin güncellenip tahkim edilmesine neden oldu. 12 Eylül 1980 darbesi ise Kemalizmi adeta tek meşru ideoloji olarak tanımladı. Aslında en başta belirttiğimiz tüm ideolojik grupların Kemalizmin karşısında konumlanmalarının da rejimin bu tavrından ötürü olduğu söylenebilir. Nitekim 1990'lardaki entelektüel tartışmalar bu sürecin ürünü olarak doğdu.

Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) iktidarının ilk yıllarından itibaren bazı Kemalist grupların öncülük yaptığı bir muhalefet hareketi başladı. Aslında daha 1994 seçimlerinde Refah Partisinin Ankara ve İstanbul büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmasının ardından düzenlenen küçük çaplı gösteriler, 2007 yılında Cumhuriyet Mitingleriyle kitleleşti. 2007 yılında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde sokaklara dökülen on binlerce kişi, tek başına cumhurbaşkanı seçecek bir çoğunluğa sahip olan AK Parti'nin önünü kesmek istedi. Bu durum, aslında 2007'ye kadar iktidarda bulunan ama tam anlamıyla muktedir olmasına izin verilmeyen AK Parti'nin güç dengelerini tam anlamıyla eline almasını engellemeye yönelikti. Zira 2007'ye kadar Ahmet Necdet Sezer, bürokrat atamalarından yasa vetolarına kadar pek çok mekanizma aracılığıyla AK Parti'ye karşı Kemalist muhalefetin adeta temsilcisi durumunda

olmuştu. Aynı günlerde dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın "Cumhuriyet değerlerine sözde değil özde bağlı bir Cumhurbaşkanı seçileceğine inanıyoruz" şeklindeki sözleri siyasî iktidarla askerî bürokrasi arasındaki mesafenin ve vesayetlin kurumsal yüzünün açık ifadesi durumundaydı. 27 Nisan'da aynı Türk Silahlı Kuvvetlerinin internet sayfasına konulan aynı minvaldeki e-muhtıra ile ordu Kemalist çizgideki bir cumhurbaşkanı talebini yineledi. Ardından yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu ise Anayasa Mahkemesi tarafından 367 milletvekilinin oylama sürecine katılmaması nedeniyle iptal edildi. AK Parti bu karara milletvekili seçimlerini erkene alarak cevap verdi. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde de tek başına cumhurbaşkanı seçmesine yetecek %50'lik bir oyla ikinci iktidar dönemine başladı. Kısacası iktidar vesayetle demokrasiye başvurarak mücadele etme yoluna gitti ve başarılı da oldu.

Buradan da görüldüğü gibi Cumhuriyet mitingleri ve 27 Nisan bildirisinde somutlaştığı üzere ordunun iktidarla arasına koyduğu mesafe, AK Parti'nin duruşunu değiştirmesine yol açmadı. Tam tersine bürokratik oligarşi niteliğiyle anılan vesayetle mücadele söylemi örtük bir Kemalizm eleştirisine dayanıyordu. Aslında bu durum Kemalizmin tarihsel olarak kendisi için belirlediği rolle de uyumluydu. Bu bağlamda, '90'lı yıllarda Kemalizm eleştirilerinin Jakobenezme sık sık referans verdiği hatırlanmalı. Demokrasinin gerçek anlamda hayata geçmesini, siyasetçilerin diliyle söyleyecek olursak "milli iradenin tecellisini" engellediği düşünülen resmi ideoloji ve vesayetle hesaplaşma söylemi bu dönemde AK Parti'nin siyasî dilinin merkezine yerleşti. Üstelik iktidarın ilk yıllarında vesayetle mücadele açısından farklı ideolojilerinin açık ya da örtülü desteğini de aldı AK Parti. Partinin bu tutumu Kemalist cenahla zaten öteden beri var olan mesafesinin daha da açılmasını beraberinde getirdi.

Türkiye'deki siyasal mevzilenmenin değişmesinde en kritik eşiğin 15 Temmuz darbe girişimi olduğu söylenebilir. Gerçi AK Parti iktidarının 2011'de başlayan üçüncü dönemiyle birlikte FETÖ ile girişilen mücadele bir kırılma meydana getirmeye başlamıştı. Ancak Gezi Olayları Kemalist kesimin AK Parti karşıtlığının güncellenmesini beraberinde getirdi. Üstelik özellikle gençleri mobilize etme açısından Gezi Olayları Cumhuriyet Mitinglerine göre daha etkili bir araçtı. Öyle ki bu süreçte Atatürk imgesi, bir bakıma sokağa dökülen pek çok kişi için ortak nokta oldu. Ancak 15 Temmuz darbe girişiminin diğer nedenler yanında biraz da ordu içindeki Kemalist grupların destek vermemesi nedeniyle başarıya ulaşmadığı iddiaları Kemalizme yönelik eleştirilerin yumuşamasını beraberinde getirdi.

15 Temmuz'un ardından farklı kesimler arasında ortaya çıkan ittifakların Kemalizme yönelik bakışı önemli ölçüde değiştirdiği söylenebilir. Zira 15 Temmuz yalnızca bir darbe girişiminin

savuşturulmasından ibaret kalmadı. Sonrasında başlayan terör operasyonlarıyla güvenlik Türkiye'nin en öncelikli meselesi hâline geldi. Özellikle Suriye ve Irak topraklarında yürütülen sınır ötesi hareketlerde ordu inisiyatif üstlendi ve önemli bir başarı kazanılmasında etkili oldu. Güvenliğin öncelenmesi, kaçınılmaz şekilde milliyetçiliğin güçlenmesine ve militarist bir söylemin yükselmesine de yol açtı. Yine 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemelerle birlikte silahlı kuvvetlere farklı kesimlerin örneğin başörtülü kızların ve imam hatip lisesi mezunlarının alınmaya başlanması dindar kesimlerin sisteme entegrasyon süreçlerini hızlandırdı. Bir bakıma, muhafazakâr veya daha doğru bir ifadeyle Kemalistlerin arasındaki mesafe kapanmaya başladı. Söz konusu değişim süreçlerine ordunun kurumsal yapısından veya belirli kesimler hariç Kemalist cemahtan ciddi bir itiraz gelmemesi yakınlaşma süreçlerinin karşılıklı işlediğini gösteriyor. Kuşkusuz bu yakınlaşmanın farklı grupları birbirlerine ve sisteme ne ölçüde entegre edeceğini zaman gösterecek.

Kemalizmin Türkiye'de öteden beri ciddi bir toplumsal tekabüliyetinin olduğu açık. Üstelik Kemalizm, müstakil görünümünün yanında sol veya sağ ideolojilerin farklı yüzlerine de eklenebiliyor. Dolayısıyla ideolojik haritada Kemalist sayısının doğrudan kendisini bu sıfatla niteleyenlerden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun yanında Atatürk'ün toplum nezdindeki saygınlığı, kendisini doğrudan Kemalist olarak niteleyenlerin de çok üstünde. Çok sayıda kişi açısından en önemli birleştirici figürün Mustafa Kemal Atatürk olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu gerçekliği görmezden gelmek veya inkâr etmek yerine kurucu lider etmeninin gelecekte Türk siyasal hayatındaki muhtemel etkilerine odaklanmak daha doğru bir yaklaşım olur.

Önümüzdeki dönemde Kemalistlerle dindarların arasında yukarıda bahsettiğimiz mesafe kapanmasının gerçek sonuçlarını daha net şekilde görebileceğiz. Ancak Kemalizmin kendi içinde kapsamlı bir restorasyon geçireceğini söylemek mümkün. Geçmişte Kemalizm, konjonktürel olarak kendini bazen antiemperyalist bir çerçevede bazense katı bir Batıcı anlayış içinde konumlandırdı. Bu iki anlayış, kendi içinde çelişkili olsa da seküler ve seçkin ortak payda bunları birleştirdi. Ancak artık yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu anlaşılıyor. Her şeyden önce Kemalizmin gençlerin hassasiyetleriyle beklentilerine cevap vermesi gerekiyor. Z Kuşağı'nın otoriteyle ilişkisinin önceki yaş gruplarına göre çok daha esnek olduğu görülüyor. Bunun yanında İnternetle büyüyen yeni kuşaklar dünyaya entegre olmaya çok daha istekli ve yatkın. Dolayısıyla Kemalizmin tek tip bir kimlik profili oluşturma amacından vazgeçip genç kuşaklara ulaşması için daha esnek ve çoğulcu bir yaklaşım benimsemesi gerekiyor. Bürokrasi aracılığıyla işletilen vesayetçi mantığın ve dolayısıyla insanların hayatlarına müdahalenin günümüz dünyasında bir

karşılığı bulunmuyor. İnsanların hayatlarına müdahale etmeyi veya dünyayla olan ilişkilerini yukarıdan belirlemeyi esas alan bir yaklaşımın toplumsal açıdan karşılık bulması artık oldukça zor. Bu nedenle, yeni dönemde Kemalizmin demokrasiye ve siyasal özgürlüklere daha açık bir mahiyet kazanması kendi geleceği açısından oldukça önem taşıyor. Söz konusu bakış açısının değişmesi, Türk siyasetinde mevcut kutuplaşmanın da etkilerini azaltacaktır. Bu yönde bir değişim isteğinin ve iradesinin bulunup bulunmaması ise önümüzdeki dönemde Kemalizmin geleceğini belirleyecek asıl etmen.

